
Ostvarivanje ustavne koncepcije komune

Uvodno izlaganje

Leon Geršković

Drugarice i drugovi, iz naših poziva, odnosno izlaganja druga profesora Pusića i jednog mog sinopsisa, vidjeli ste što bi trebalo da bude osnovica naše diskusije. Stoga bih htio dati nekoliko uvodnih riječi, da bi ovo naše savjetovanje bilo, po mom mišljenju, teorijski doprinos razvoju našeg društva u vezi s ostvarivanjem koncepcije komune koja je dana u dokumentima SK i Ustavu. Potrebno je, naime, razmotriti jesu li ti dokumenti teorijski dobro postavljeni, tj. jesu li suvremena praksa i teorija u skladu ili ih treba mijenjati. Zato bismo, u prvom redu, morali polaziti od stvarnosti. Ako bismo htjeli teorijski izraziti što je danas komuna i kakav je razvoj komunalnog sistema, onda moramo polaziti od stvarnosti našeg društva. Dakle, ne da analiziramo samo što piše u Ustavu, rezolucijama i političkim postavkama i akcijama, nego da vidimo kakva je stvarnost našeg društva; da vidimo da li ta stvarnost društva odgovara tim dokumentima ili njih treba mijenjati; da li su u dokumentima pogrešno postavljene teorijske osnove tako da se ne može razvijati društvo. Mislim da je to smisao našeg savjetovanja.

Kad govorimo o stvarnosti, polazimo od određenih činjenica. Ne bih mogao ovdje šire o tome govoriti, a možda će netko u diskusiji dati svoj doprinos tome kakva je naša društvena stvarnost. Meni se čini da naša marksistička teorija nije dovoljno izvršila analizu našeg sadašnjeg društva, jer smo premalo o tome diskutirali. Na primjer, kakvi su stvarni društveno-ekonomski odnosi, kakav je privredni sistem, i jesu li oni jedna od osnovica komunalnog sistema. Svatko ima, vjerojatno, svoje viđenje, ali današnja privreda postoji, razvija se u određenim odnosima, u određenim proturječnostima, u određenim organizacionim oblicima koji polaze od ustavne ili zakonske odredbe, ili od drugih faktičnih odnosa. Da li je, na primjer, društveno vlasništvo, koje je postavljeno kao osnova našeg suvremenog društva, doista to vlasništvo kao negacija prava vlasništva bilo kojeg subjekta ili u stvarnosti postoji i grupno vlasništvo, i čije to vlasništvo i u kojim odnosima. Neki tvrde da je to vlasništvo djelomično ili u cjelini »samoupravno pravo« tehnokratskih struktura u organizacijama udruženog rada. O tome, dakako, ovisi karakter našeg društvenog sistema. Drugi opet

tvrdi da u nas postoji i državno vlasništvo, o kojem odlučuju centralne birokratsko-političke strukture. Zatim, postoji određeni odnos u našoj izvanprivrednoj društvenoj djelatnosti, koja je djelomično organizirana na bazi samoupravnih interesnih zajednica, djelomično na starim etatičkim oblicima, a djelomično i u grupno vlasničkim oblicima.

Nadalje, u vezi s tim postavlja se pitanje karaktera socijalnih stratifikacija, a napose klasnih odnosa. Što je danas naša radnička klasa, kako se ona izražava? Da li pored naše vladajuće radničke klase postoje, i unutar nje, a možda i izvan nje, određene socijalne stratifikacije i kakav utjecaj imaju na društveno-ekonomske odnose i političke odnose, a napose na političku vlast? Da li u nas postoji etatizam, da li postoji tehnokratizam, da li je tehnokratizam vladajući odnos, naročito u političkim i društvenim odnosima, da li on ovladava društvenom reprodukcijom ili ovladava doista radni čovjek u organizacijama udruženog rada? Nadalje, postoje elementi privatizacije odnosa među ljudima kao suprotnost socijalističkom zajedništvu, čak i u udruženom radu. Ne govorim samo o privatnom vlasništvu, koje je sigurno u smislu osobnog vlasništva trajan društveni odnos. Međutim, u nas postoje elementi i privatno-kapitalističkih odnosa. Da li danas, i u kojoj mjeri, vlada politička birokracija, kako profesionalna, tako i neprofesionalna? (O tome se danas mnogo diskutira u našim političkim i drugim organizacijama.) Koji su danas elementi »klasične« političke administracije, kao izraz političke klasne vlasti, i tko njome vlada u stvarnosti?

Na osnovi navedenih odnosa moramo analizirati naše stvarno društveno stanje, kako bismo mogli utvrditi što je danas općina kao teritorijalna formacija i na kojim osnovama se organiziraju ljudi u komunalnim zajednicama. Da li u našim općinama postoji određena politička vlast, tko je njezin nosilac, da li se u tim općinama realizira delegatski sistem na osnovi organiziranja radnih ljudi u njihovim osnovnim radnim organizacijama, mjesnim i drugim zajednicama i drugim oblicima društvenog zajedništva?

Općine, ove koje danas postoje, vrlo su različite po republikama i pokrajinama, i u našoj republici. Historijski su one nastale od bivših kotareva, odnosno srezova, a nestale su bivše općine. Samim tim razvodnjeno je bivše zajedništvo, zajedno s tadašnjim mjesnim i stambenim zajednicama. Postoje različitosti teritorijalnog aspekta na različitim principima, a postoji također unutar tih općina mjesna zajednica, koja je ustavno zamišljena kao zajednica ljudi u njihovu osnovnom naselju, gdje oni treba da rješavaju svakodnevne društvene, socijalne i druge međusobne odnose. Općinu kakva je danas treba razmotriti onakvu kakva jest. Prema tome, koje socijalne grupacije postoje i vladaju, kakav je odnos općine prema nacionalnoj zajednici, odnosno republici i pokrajini, ili se one organiziraju u regionalne zajednice? Dakle, kad analiziramo teorijsku osnovu komune moramo utvrditi sadašnje stanje općina u Jugoslaviji u cjelini, kako u pojedinim republikama, odnosno pokrajinama, tako i u pojedinim njihovim regionalnim dijelovima. Jer, recimo, konkretno u Hrvatskoj, postoje razni teritorijalni aspekti komune, koji su postavljeni na različitim principima. Da li je to slučajnost, da li je to neka određena politička intencija ili je to faktičnost koja postoji iz nužnosti nekih odnosa? To su oni elementi koji onda odražavaju i sadašnji politički sistem. Da li, npr., sadašnji skupštinski sistem

negira princip delegatskog sistema, ili ne negira. O tome je dosta napisano, međutim moramo također vidjeti kakav je karakter tog delegatskog sistema u općini. Da li on djeluje u cjelini delegatskog sistema u republikama i pokrajinama, ili je skupštinski sistem u općini u kontradikciji i sa sistemom u republici i pokrajini, i da li on može djelovati na zakonodavstvo republike ili republika, ili svojim zakonodavstvom negira općinu, iako načela i delegatski sistem republike odnosno pokrajine proizlaze iz općine i njezinih organizacija i zajednica.

Što je danas politička organizacija? O tome je dosta rečeno. Kongresi su postavili političku organizaciju tako da suštinska radnička demokracija dođe do izražaja u prvom redu u općini. Politička organizacija općine djeluje na organizacije udruženog rada, mjesne i druge zajednice, a iz toga na cjelokupni društveni sistem. Polazeći od tih činjenica, moramo postaviti osnovna teoretska pitanja našeg društva.

U dosadašnjoj teorijskoj misli jugoslavenskih komunista polazili smo od nekoliko teorijskih principa iz kojih se razvijao taj naš komunalni sistem, počevši od narodnooslobodilačke borbe, bez obzira na to u kakvim teritorijalnim oblicima. Općina je uvijek bila osnovni politički oblik našeg društva. Teritorijalne promjene uvijek su proistjecale iz društveno-ekonomskih, političkih i drugih odnosa, a na osnovi određenih teorijskih postavki. Zato je danas naš bitni naučni zadatak da li su te teorijske osnove, od revolucionarnih promjena do danas, točne, ili danas treba postaviti druge, koje odgovaraju novim stvarnim odnosima.

Spomenuo bih nekoliko teorijskih postavki koje su dosad bile osnovica komunalnog sistema.

Prva je *teorija revolucije*, koja je pošla od Marxovih ideja o pariškoj revoluciji. Bez revolucionarnog zajedništva u osnovnim teorijskim organizacijama života i rada revolucija ne bi mogla prelaziti iz buržoaskog u socijalističko društvo. Po Marxu, komuna je bila »najzad nađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada«. Polazeći od te teorije, stvarali smo čitav sistem narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Postavlja se pitanje da li je ta teorija revolucije bitna osnova našeg društva i da li ona odgovara i našem sadašnjem društvu u novim društveno-ekonomskim i političkim odnosima. Da li je, naime, neophodno da i kod nas još postoje određeni uvjeti »buržoaskog društva« i da je i dalje neophodno da se i borba za ekonomsko oslobođenje rada ne može ostvariti bez političko-socijalističkog zajedništva komunalnog sistema, u kome treba negirati tehnokratsku vladavinu.

Druga teorija je *teorija odumiranja države*. Ona je bila osobito aktualna u vrijeme kad smo se počeli razračunavati sa staljinizmom. Na toj osnovi smo tada, od 1948. godine teorijski, a praktički u novim odnosima od 1950. godine, stvarali naš državni i politički sistem. Smatrali smo da »odumiranje države« treba realizirati prije svega putem i samoupravljanja u općinama i u sistemu općina. Samoupravna općina može biti jedina politička osnova socijalističkog društva. Da li je ta teorija o odumiranju države i danas nužna ili nije? Da li je ta teorija nužnost našeg teorijskog razma-

1

Gradanski rat u Francuskoj, str. 67, Beograd 1947.

tranja u sistemu političkog organiziranja društva ili treba postaviti nove teorijske osnove, npr. putem integracije infrastrukturnih sistema suvremenog urbanističkog društva, na novim tehnološkim i tehničkim osnovama? Ako se prihvati takvo organiziranje društva, onda općina može postojati samo kao oblik političke vlasti, a ne društvene zajednice u svim oblicima rada i života.

Nadalje, potrebno je razmotriti i *teoriju socijalističkog zajedništva* kao nužan uvjet komunalnog sistema. U našoj revoluciji je uvijek problem zajedništva bio bitan element društva. Socijalističko društvo ne može postojati bez negiranja proturječnosti klasnih i drugih kontradiktornih odnosa u društvu. Prema tome, socijalističko društvo ne bi moglo biti društvo privatizirajućih ljudi (bez obzira na to da li na privatnom ili na društvenom vlasništvu), međusobno odvojenih u međusobnim ekonomskim sukobima, ili, razvoj socijalističkog društva zahtijeva zajedništvo u svim međusobnim odnosima ljudi. Naša je revolucija u svim razdobljima polazila od socijalističkog zajedništva u međusobnim odnosima u radu, u raspolaganju proizvodima rada, u zajedničkim interesima uvjeta života, u stambenim, zdravstvenim, obrazovnim i kulturnim odnosima. Međutim, u posljednje vrijeme, i u praksi i u teoriji, taj princip socijalističkog zajedništva ne dolazi dovoljno do izražaja. Dolaze do izražaja i neki elementi vlasti, elementi upravljanja, posebno tehnike, nad ljudima. Međutim, koliko god se suvremeno društvo razvija tehnički i urbanistički, ono ipak treba da ostane društvo zajedništva, a ne osamljenih ljudi, privatizirajućih ljudi, koji su u suprotnosti, pa čak i u svojim osnovnim i drugim organizacijama zajedništva. Negacija zajedništva dolazi posebno u samoupravnim interesnim zajednicama, koje bi najviše mogle biti osnova budućeg komunističkog zajedništva. Tako se npr. forsira privatizacija i u participaciji zdravstva a baš u tim socijalnim odnosima komuna bi se mogla najviše izraziti kao zajedništvo svih radnih ljudi.

Treća teorija bitna za naš sistem jest *teorija radničke demokracije*. Stvaramo oblike samoupravljanja kao opći oblik odnosa u društvu u svim njegovim aspektima. Ali osnova svih organizacionih oblika samoupravljanja jest suštinska radnička demokracija. Ta suštinska demokracija postoji od osnovnih organizacija, mjesnih i svih samoupravnih interesnih zajednica, kao i svih oblika odlučivanja nacionalnim razmjerima, kao i u svim tijelima koja vrše određene društvene funkcije. Prema tome, radnička demokracija mora biti osnova našeg socijalističkog društva. Prema tome, polazili smo od radničke demokracije u političkim odnosima.

Možda nisam naveo sve teorijske osnove koje se odnose na komunalni sistem. Zato je potrebno da na ovom simpoziju vidimo koje su teorijske osnove točne, a koje nisu, i da li ih treba promijeniti, jer od tih teorija polazi sistem općine, odnosno ustavna koncepcija općine. Ako se suglasimo da treba poći od postavljenih teorijskih osnova, koje sam naveo kao naučni prilaz osnovnoj koncepciji općine kako je ona dana u Ustavu, kao samoupravna i politička zajednica društva, da li onda na osnovi novih društvenih i ekonomskih odnosa treba analizirati zašto su ti teorijski principi i ustavne odredbe u suprotnosti sa stvarnim stanjem? Možda su znanstveno opravdanije teorije koje su u suprotnosti s onim teorijskim osnovama o

kojima sam govorio. Možda te druge teorije daju različito značenje općini kao društveno-političkoj zajednici, naročito možda neki novi elementi koji su bitniji za naše društvo nego što su one teorije na kojima smo do sada razvijali naš komunalni sistem. Dakako, te teorije traže i svoje nove formulacije i nove oblike. Na primjer, pitanje da li je povezivanje udruženog rada izvan komune, mimo te zajednice, i u kojim uvjetima, potpuno neovisno o društvenim odnosima u komuni. Samim tim da li je komuna uopće potrebna u takvom sistemu udruženog rada. Komuna, prema tome, ne postaje nužnost zajedništva za udruženi rad. Polazi se od toga, što je sigurno činjenica i nužnost, da se udruženi rad organizira i na drugim osnovama. Da li to znači istovremeno i negiranje općinske koncepcije, zato što stvaramo široke integracije, sisteme udruženog rada, na širim osnovama, napose i nacionalnim i federalnim osnovama, naročito povezano s monetarnim, finansijskim i međusobnim odnosima, kao i odnosima obrane, itd. Prema tome, da li je to negacija komune ili nije, te u kojim oblicima se te teorijske osnove postavljaju.

Dalje je pitanje socijalnih odnosa koji se u nas javljaju u oblicima samoupravnih interesnih zajednica. Postavlja se pitanje jesu li te samoupravne interesne zajednice nužnost, ne samo između osnovnih organizacija korisnika i onih koji vrše djelatnosti neposredno u razmjeni rada, ili su zajednički socijalni odnosi u cjelini nacionalnih i jugoslavenskih razmjera, ili međusobno negiraju solidarnost u socijalnim odnosima uopće jer dovode ili do »atomiziranja« ili do etatizma. Prema tome, ako se čitav sistem socijalne politike u raznim djelatnostima društva organizira samo na tim osnovama, onda se postavlja pitanje kakvi su odnosi zajedništva u općini. Jesu li ti socijalni odnosi, i u kojoj mjeri, negativni ili treba naći odnos između općine kao samoupravne zajednice i tih takvih samoupravnih interesnih zajednica i socijalističkog zajedništva solidarnosti u nacionalnim i federalnim odnosima.

Nadalje, postoji jedna teorija da je za naše društvo bitno da imamo dobre službe koje su organizirane na određenim tehničkim i etničkim principima, na unutrašnjim samoupravnim timovima i međusobnim naučnim principima, pa je nebitno da općina ima određenu ulogu u tim službama i treće, postoje sigurno velike infrastrukturne organizacije koje su obuhvaćene ne samo u jednoj republici, nego u Jugoslaviji kao cjelini, možda čak i u internacionalnim razmjerima. Da li se time negira sadašnji komunalni sistem kao takav?

Dakako, kraj svih novih elemenata, osobito u procesu urbanizacije, kad se raspada selo, komunalni sistem se u praksi sukobljava i nekad sprečava urbanizaciju. Zato je nužno adaptirati sadašnji teritorijalni aspekt komune, koji nije u skladu s novim aspektima urbanizacije društva i rješavanje suprotnosti grada i sela.

Uz niz navedenih novih teorija našeg socijalističkog društva postoje i etatiističke teorije, koje danas vladaju u drugim socijalističkim zemljama. Teorijski komunalni sistem kakav danas imamo u našoj zemlji ne postoji u drugim socijalističkim zemljama. Za nas je također pitanje kako to da ni jedna druga socijalistička zemlja ne stvara takav komunalni sistem kakav smo mi stvorili. Da li je to zato što su oni u pravu da postoji nužnost

određenih etatiističkih elemenata socijalističkog društva, ili je naš put bolji i više odgovara suvremenom društvu i suvremenom razvoju. Međutim, očito i u nas postoji niz teorija koje su slične tim etatiističkim odnosima. I o tome treba raspravljati.

I, na kraju, mislim da je važno i pitanje tehnokracije, ne samo kao postojećeg sloja nego i tehnokratskih teorija. Već smo rekli da u društvu postoji grupno vlasništvo u praksi. Ali to grupno vlasništvo nismo ni teorijski ni pravno razradili. Na osnovi grupnog vlasništva nastalo je tehnokratsko samoupravljanje. Iz takvog stanja slijedi čitav sistem poduzeća u kojem je danas svakodnevna bitka oko toga da li su to bivša poduzeća ili organizacije udruženog rada. Tehnokratsko upravljanje postoji i u ustanovama društvenih službi. Taj se sistem tehnokratskog samoupravljanja u nas nije do sada teorijski izrazio, niti je netko, bar koliko znamo, dokazao ili branio te teorije. Ali te »teorije« postoje ne samo u praksi nego i u zakonodavstvu, a naročito u samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima, a bez ikakve upravne i sudske akcije protiv ustavnih odnosa.

U ovoj našoj teorijskoj raspravi, na osnovi postojećih klasnih i političkih odnosa, treba da razgovaramo o tome ili da razvijamo viziju našeg komunalnog sistema onakva kakva je postavljena u Ustavu, ili treba da mijenjamo i teoriju i praksu komunalnog sistema.